

Arte Etrusca ou Prerromana

1. Contextualización Histórica

A **civilización etrusca** desenvolveuse no **noroeste da península Itálica**, na actual rexión da Toscana, entre os **séculos VIII e III a.C.** A súa posición xeográfica estratéxica e a súa habilidade no comercio e na metalurxia permitiron un gran desenvolvemento político e urbano. A súa arte reflicte a asimilación de **influencias grego-orientais**, especialmente da arte arcaica, aínda que mantén un carácter singular e propio, ligado á relixiosidade e aos rituais fúnebres.

2. Arquitectura Etrusca

A arquitectura etrusca distínguese polo uso de materiais menos nobres que o mármore grego, como a **madeira, o ladrillo e a pedra volcánica** (*túteos* e *mampostería*). Isto permitíalles construír con rapidez e flexibilidade, pero tamén fixo que moitas das súas construcións non sobreviviran ao paso do tempo.

Unha das súas principais achegas foi o **orden toscano**, unha variante do dórico grego que se caracteriza pola súa **sinxeleza**. O fuste é liso e carece de estrías, a base é sinxela e o capitel, similar ao dórico, é máis austero.

As construcións máis representativas son os **templos** e as **tumbas**. Os templos tiñan unha planta case cadrada, cunha gran **pronaos** (pórtico) e unha **naos** (cela) dividida en tres cámaras independentes para a tríada de deidades máis importantes: **Xúpiter, Xuno e Minerva**. As columnas só se situaban na fronte e o tellado a dúas augas e o entaboamento decorábanse con **esculturas de terracota**.

As **necrópoles** eran verdadeiras cidades de mortos, cunha arquitectura funeraria moi desenvolvida. As **tumbas de cámara**, excavadas na rocha, e os **túmulos circulares** (similares a outeiros de terra) recreaban as vivendas dos defuntos, coas súas cámaras, mobles e, o máis importante, as paredes decoradas con **frescos** que representaban banquetes, procesións e rituais fúnebres, como testemuño do carácter transcendente da vida etrusca. As necrópoles de **Cerveteri** e **Tarquinia** son un claro exemplo desta complexidade.

3. Escultura Etrusca

A escultura etrusca ten unha forte **influencia da arte arcaica grega**, o que se manifesta na **frontalidade**, o **estatismo**, a **sorrison arcaica** e a **simplificación xeométrica** das formas. Porén, os etruscos amosaban unha gran tensión expresiva e un realismo máis acentuado nas figuras.

Destacan o uso do **bronce**, nun ambiente de metalurxia moi avanzada, e a **terracota**, material co que realizaban pezas decorativas para frontóns e sarcófagos, como o famoso *Sarcófago dos Esposos*.

Entre as súas obras máis coñecidas atópanse:

- **Loba Capitolina:** peza en bronce dunha loba que amamanta os míticos fundadores de Roma, Rómulo e Remo (as figuras infantís son un engadido posterior do s. XIX). A súa expresividade e tensión muscular fana única.
- **Quimera de Arezzo:** escultura en bronce que representa o ser mitolóxico. A súa tensión dramática e os detalles realistas (pelo erizado, veas marcadas) reflicten a mestría etrusca.
- **Apolo de Veyes:** figura de terracota dunha divindade con actitude frontal e serenidade arcaica, que orixinalmente formaba parte dun grupo escultórico que decoraba o templo.

4. Pintura Etrusca

A pintura etrusca, que chegou a nós principalmente a través dos **frescos** que decoraban o interior das tumbas, emprega **pigmentos terrosos** e cores vivas. Os seus temas estaban sempre ligados ao **ritual fúnebre**, representando escenas de banquetes, deportes, procesións e a vida cotiá das elites.

Estilisticamente, as figuras son **esquemáticas** con **liñas sinxelas** e os fondos son planos e sen profundidade, xa que a **perspectiva realista non existía**. Predominan os vermellos, amarelos e verdes, creando un ambiente festivo e optimista que simboliza a vida no alén.

Arte Romana

Arte Romana

1. Contextualización Histórica e Características Xerais

Para comprender a arte romana, o primeiro que debemos facer é desbotar a idea de que é unha simple imitación da arte grega. A **arte romana é un reflexo do carácter pragmático e funcional do pobo romano**. Mentres a arte grega buscaba a perfección ideal e a beleza por si mesma (a arte pola arte), a arte romana tiña un claro **propósito utilitario**. O seu obxectivo era servir á sociedade, ao Estado e ao poder.

Isto levounos a desenvolver unha arte cunha clara **función pública, conmemorativa e, sobre todo, propagandística**. As obras de arte non só eran fermosas, senón que tamén se usaban para glorificar o emperador, narrar as súas vitorias, educar as masas e difundir a ideoloxía imperial en todo o vasto Imperio.

A arte romana estrutúrase en dúas grandes fases que reflicten a súa evolución política e social:

- **A República (c. 509 a.C. - 27 a.C.):** Esta fase caracterízase pola **sobriedade**, o **realismo** e a **función cívica**. Os romanos valoraban as virtudes do bo cidadán, como a experiencia, a sabedoría e o rigor moral. Isto traducíuse no **verismo**, un estilo de retrato que buscaba a fidelidade absoluta, sen idealizar. O retrato republicano non dubidaba en amosar as engurras, as cicatrices e os trazos de idade, xa que eran considerados un símbolo de prestixio e de autoridade. Esta tradición inspirábase nos *imagines maiorum*, máscaras de cera que as familias patricias gardaban nos seus fogares como testemuño do seu liñaxe.
- **O Imperio (27 a.C. - 476 d.C.):** Co ascenso de Augusto, a arte convértese nunha **ferramenta de propaganda estatal** masiva. O **realismo verista é substituído pola**

idealización e o clasicismo. O emperador non se representa como un home común, senón como un ser perfecto, un heroe e mesmo un deus. O obxectivo era proxectar unha imaxe de poder inmutable, orde e estabilidade. Un exemplo paradigmático é o **Augusto de Prima Porta**, que o amosa cunha beleza idealizada, ao estilo dos grandes atletas gregos, e coa súa armadura decorada para narrar a súa gloria militar.

A "**Romanidade**" é a capacidade dos romanos de sintetizar influencias, absorbendo o mellor doutras culturas e facéndoo seu. A súa arte é, polo tanto, **eclectica ou sintética**, resultado da fusión de dous legados:

1. **A herdanza etrusca:** Dos etruscos, os romanos tomaron un carácter relixioso e funerario, a preferencia polo **retrato realista** e, sobre todo, o dominio de **técnicas construtivas** como o **arco e a bóveda**, ademais do uso de materiais como o ladrillo e a cachotaría.
2. **A herdanza grega:** Do mundo grego, os romanos asumiron a **estética**, a beleza dos canons e os ordens arquitectónicos (como o **corintio** e o **compósito**). A partir de Augusto, os artistas romanos, moitos deles de orixe grega, recrearon a idealización e o clasicismo do período grego clásico.

Finalmente, é esencial entender que, a diferenza da arte grega, pensada para o espazo exterior, a **arquitectura romana buscaba crear grandes espazos interiores**. O seu obxectivo era organizar a vida urbana e pública de forma monumental, construíndo espazos funcionais como foros, termas e basílicas para que a vida cotiá fluíse baixo a súa orde. O uso do **opus caementicium** (formigón) e as novas técnicas de bóvedas permitíronlles acadar esta **monumentalidade e funcionalidade**.

2. Arquitectura

A **arquitectura é a principal manifestación artística romana**, o máximo expoñente do seu enxeño e poder construtor. A súa principal achega técnica foi a adopción, uso e perfeccionamento de tres elementos fundamentais, que xa existían noutras culturas, pero que os romanos levaron á súa máxima expresión: o **arco**, a **bóveda** e a **cúpula**. A grande innovación que lles permitiu acadar unha escala monumental foi a invención do **opus caementicium**, unha especie de formigón primitivo que se amoreaba entre muros de ladrillo ou pedra. Este material era resistente, barato e permitía construír de xeito rápido e con gran flexibilidade, liberándoos das limitacións da pedra e o mármore.

A arquitectura romana sintetiza a **funcionalidade etrusca** (con estruturas pesadas e pechadas, e a importancia dos espazos interiores) coa **estética grega** (que se manifesta no uso de ordes, frontóns e a decoración). Esta combinación de pragmatismo e beleza foi a base do seu éxito.

A. Arquitectura Civil e Urbana

- **A Casa (Domus e Insulae):** As **domus** eran as vivendas unifamiliares das clases altas. Caracterizábanse por unha planta organizada ao redor de dous eixos. O primeiro era o **atrio**, un patio interior de entrada co **impluvium** (unha piscina para recoller a auga da chuvia). O segundo era o **peristilo**, un xardín porticado situado na parte traseira da casa. A **domus** servía tamén como centro de negocios e de relacións sociais. A diferenza, as **insulae**, eran

edificios de varios andares para a poboación común, con apartamentos alugados e tendas na planta baixa.

- **O Foro:** O corazón da cidade e centro da vida pública. Era unha gran praza rodeada polos edificios máis representativos do poder civil e relixioso: a **basílica**, os **templos** e a **curia** (lugar de reunión do senado).
- **A Basílica:** Non tiña unha función relixiosa. Era un edificio público de planta rectangular, con varias naves, utilizado para **asuntos xudiciais e transaccións comerciais**. A súa tipoloxía, cunha nave central máis alta e dúas laterais máis baixas, serviu de modelo para o deseño das igrexas cristiás.
- **As Termas:** Complexos públicos de gran monumentalidade, que funcionaban como centros sociais e de hixiene. O percorrido termal incluía unha secuencia de salas: o **apodyterium** (vestidor), o **frigidarium** (sala de auga fría), o **tepidarium** (sala de auga morna) e o **caldarium** (sala de auga quente), que se quentaba grazas a un sistema de calefacción subterráneo chamado *hipocausto*.

B. Edificios para Espectáculos

- **O Anfiteatro:** Recinto oval para **loitas de gladiadores** (*munera*) e espectáculos con animais. O **Coliseo**, ou Anfiteatro Flavio, é o exemplo máis grandioso. A súa estrutura, baseada en arcos superpostos, está rematada cunha fachada na que se superpoñen os tres ordens clásicos (toscano, xónico e corintio). A *cávea*, onde se sentaban os espectadores, dividíase por clases sociais, e a arena estaba cuberta cun toldo xigante chamado *velarium*.
- **O Circo:** Pista oblonga de gran tamaño para as **carreiras de carros**. No seu centro situábase a *spina*, un muro baixo adornado con obeliscos e estatuas que marcaba o percorrido. O Circo Máximo de Roma é o maior e máis coñecido.
- **O Teatro:** Ao igual que o anfiteatro, era unha **construción exenta**, non adosada a un terreo. Constaba de tres partes principais: a *cávea* (as bancadas), a *orchestra* (semicircular) e a *scaenae frons*, unha fachada monumental e ricamente decorada que servía de fondo para a representación.

C. Monumentos Conmemorativos

- **Arcos do Triunfo:** Estruturas de paso erixidas para conmemorar as vitorias militares. Decorábanse con **relevos narrativos e simbólicos** que glorificaban os feitos do emperador. Exemplos icónicos son o **Arco de Tito** e o **Arco de Constantino**, ambos en Roma.
- **Columnas Conmemorativas:** Troncos de gran altura decorados con relevos en espiral que narraban as campañas militares. A **Columna de Traxano** é a máis destacada, con máis de 200 metros de relevo que describe as Guerras Dacias.

D. Obras de Enxeñaría

- **Acuedutos:** Extraordinarias construcións para transportar a auga ás cidades. A súa enxeñaría consistía en manter unha **pendente constante** ao longo de grandes distancias, salvando vales con estruturas de arcos superpostos. O **Acueduto de Segovia** é o mellor exemplo que chegou ata nós.

- **Calzadas e Pontes:** A rede de calzadas romanas foi fundamental para o control do Imperio e o comercio. Construíanse con varias capas de materiais e eran tan duradeiras que algunhas aínda se usan hoxe en día. Os **pontes** utilizaban o sistema de arco de medio punto para cruzar ríos e barrancos.

E. Arquitectura Relixiosa

- **O Templo:** A diferenza do grego, o templo romano situábase sobre un alto **podio**, con acceso frontal por unha escalinata. O **pronaos** (pórtico de entrada) era moi profundo e a **cella** (espazo da divindade) era de planta rectangular e a miúdo máis ancha que longa. Os romanos preferiron as ordes gregas máis decorativas, como o **corintio**, e crearon un novo, o **composto**, que combinaba elementos do xónico e do corintio. Un dos mellores exemplos de templo romano é a **Maison Carrée** en Nimes, Francia.

3. Escultura

A escultura romana, a diferenza da grega que buscaba o ideal de beleza, ten un **propósito eminentemente funcional e propagandístico**. Os romanos non se interesaron tanto polo corpo humano idealizado como polo **retrato**, que lles permitía inmortalizar a figura do emperador, do patricio ou da familia, e o **relevo histórico**, co que narraban as súas fazañas militares e cívicas.

O Retrato Romano: do Realismo á Idealización

O retrato é o xénero escultórico máis característico da arte romana e experimentou unha clara evolución que reflicte os cambios políticos e sociais do Estado:

- **O Retrato Republicano ou Verista (s. I a.C.):** Este estilo é a gran achega da arte romana. É un **retrato hiperrealista** que busca a fidelidade total aos trazos do modelo, sen ocultar as engurras, as imperfeccións, as calvicies ou as verrugas. O obxectivo non era a beleza, senón o **carácter**. Os trazos de idade eran valorados como signos de **sabedoría, experiencia e autoridade moral**, virtudes que o cidadán romano ideal debía posuír. Este estilo deriva dos *imagines maiorum*, máscaras de cera dos defuntos que as familias patricias gardaban nos seus fogares para preservar a memoria dos seus antepasados. A escultura máis representativa é o **Retrato de patricio con bustos de antepasados**, que amosa un home maior que, orgulloso, sostén as imaxes dos seus pais.
- **O Retrato Imperial Idealizado (Alto Imperio):** Coa chegada de Augusto ao poder, o retrato cambia radicalmente. O **verismo é substituído por un clasicismo idealizante**, co que se busca proxectar unha imaxe de poder, mocidade e perfección. O emperador é representado como un líder intemporal, un xeneral invencible e mesmo un deus. Exemplos clave son:
 - **Augusto de Prima Porta:** unha estatua de bulto redondo que idealiza a figura do primeiro emperador. Aparece coa actitude dun orador ou xeneral, coa súa armadura (que narra as súas vitorias en relevo) e o **cupido**, símbolo da súa orixe divina (descendente de Venus).

- **Claudio togado:** representacións de corpo enteiro nas que o emperador viste a toga de cónsul, simbolizando a súa autoridade cívica.

O Relevo Histórico: A Narración en Pedra

Outra grande innovación romana foi o **relevo histórico-narrativo**, que servía para contar historias reais. A súa función era claramente **propagandística e didáctica**, xa que os romanos utilizaban os monumentos para glorificar as súas fazañas e ensinar a historia ás masas. Os mellores exemplos atópanse nos arcos e nas columnas:

- **Arco de Tito:** os relevos interiores narran o **triunfo de Tito tras o asedio de Xerusalén**. O máis famoso amosa aos soldados romanos portando o **candelabro dos sete brazos**, o que lle dá ao relevo un carácter de crónica histórica.
- **Columna de Traxano:** este monumento de case 40 metros de altura é o mellor exemplo do relevo histórico continuo. Un **relevo en espiral** de máis de 200 metros narra a crónica das **Guerras Dacias**. As escenas están ordenadas cronoloxicamente e pódense ler coma se fosen un cómic.
- **Ara Pacis Augustae:** este altar de mármore branco foi erixido para celebrar a **paz conseguida por Augusto**. Os seus relevos narran a procesión imperial, coas figuras do emperador, a súa familia e os sacerdotes, idealizados nunha clara referencia ao clasicismo grego.

4. Pintura

A **pintura e o mosaico** constitúen o complemento ideal para a arquitectura romana. O seu propósito non era outro que **decorar e ambientar** os interiores dos edificios, creando unha atmosfera de luxo e beleza acorde coa función do espazo, xa fose unha *domus* aristocrática, unha *villa* suburbana ou un edificio público. Lamentablemente, a maioría da nosa información sobre a pintura romana procede dos xacementos de **Pompeia e Herculano**, cidades que quedaron sepultadas pola erupción do Vesuvio no ano 79 d.C., o que nos permitiu conservar as súas cores e os seus motivos.

A. Técnicas Pictóricas

A técnica máis común era o **fresco**, tanto o *buon fresco* (pintura sobre xeso aínda húmido, o que facía que os pigmentos se absorbesen e fosen moi duradeiros) como o *a secco* (sobre xeso seco, para engadir detalles ou retoques). Tamén se empregaba o **encausto**, que consistía en mesturar pigmentos con cera quente. Esta técnica era máis custosa, pero ofrecía cores máis vivas e brillantes, e era moi utilizada para pintar sobre madeira.

B. Os Catro Estilos Pompeianos

Os arqueólogos e historiadores da arte clasificaron a pintura mural romana de Pompeia en catro estilos, que corresponden a diferentes períodos cronolóxicos e estéticos.

1. **Primeiro Estilo ou Estilo de Incrustación (c. 200 - 80 a.C.):** Este estilo imita a arquitectura. As paredes estaban cubertas de **estucos de cores que simulaban placas de mármore e pedras preciosas**. A súa intención era facer que o interior da *domus* semellase

un palacio grego ricamente decorado con materiais nobres. As cores eran vivas e a técnica buscaba xerar un efecto de relevo e profundidade.

2. **Segundo Estilo ou Estilo Arquitectónico (c. 80 - 15 a.C.):** É a gran revolución da pintura romana. Abandónase a simple imitación para crear **ilusións ópticas ou trompe-l'oeil**. Os pintores abrían a parede con **elementos arquitectónicos ficticios** (columnas, cornixas, portas) que permitían ver paisaxes idílicas ou escenas mitolóxicas no fondo. A pintura buscaba enganar o ollo do espectador, transformando o espazo pechado da habitación nun escenario de vistas abertas ao exterior.
3. **Terceiro Estilo ou Estilo Ornamental (c. 15 a.C. - 50 d.C.):** Como reacción ao ilusionismo anterior, este estilo volve á **planitude da parede**. A decoración é máis **delicada e elegante**, con fondos monocromáticos (vermellos, negros, amarelos) nos que se debuxan **motivos vexetais e arquitectónicos finos**, como candelabros, estatuas ou grilandas. No centro da composición, colocábase a miúdo unha pequena escena figurada, que era o punto focal da obra. A estética é máis austera e formal.
4. **Cuarto Estilo ou Estilo Combinado (c. 50 d.C. - 79 d.C.):** Este é o estilo máis complexo e barroco. **Combina as características dos tres anteriores:** a monumentalidade arquitectónica do Segundo Estilo, a finura ornamental do Terceiro e as imitacións de placas marmóreas do Primeiro. O resultado son **escenas de gran dramatismo e teatralidade**, cunha gran cantidade de elementos decorativos, figuras e paisaxes que enchen toda a parede. A pintura volve ser ilusionista, pero agora dun xeito moito máis rico e con moitos detalles.

5. Mosaico Romano

O mosaico foi a forma máis común de arte decorativa para os pavimentos e as paredes. O seu obxectivo era crear superficies duradeiras e resistentes ao uso diario, ademais de serviren como elemento decorativo.

- **Técnicas:** Os romanos usaban dous tipos de técnicas:
 - **Opus tessellatum:** empregábase para deseños a grande escala en chans, usando **teselas de pedra ou cerámica** de tamaño uniforme (uns 1-2 cm).
 - **Opus vermiculatum:** usaba **teselas moito máis pequenas** e de diferentes cores (de 1 a 4 mm) para crear detalles finos e sutís. A súa disposición en liñas ondulares (*vermiculatum* significa "como gusanos") permitía aos artistas lograr un efecto case pictórico.
- **Temas:** Os temas dos mosaicos eran moi variados. Eran comúns as **escenas mitolóxicas** (o *Mosaico de Pompeia* que representa a batalla entre Alexandre Magno e Darío III), **escenas de caza, animais exóticos**, e tamén **temas cotiáns** como naturezas mortas (*xenia*) ou escenas de traballo.